

Přelíčení nemohlo probíhat pro Hannu hůř. Již při slyšení týkající se její osoby na soud neudělala příliš dobrý dojem. Po přečtení obžaloby se přihlásila, protože něco nesouhlasilo, předsedající soudce ji ale rozzlobeně napomenul, že před zahájením hlavního přelíčení mohla dostatečně dlouho studovat obžalobu a vznášet eventuální námitky. Co v obžalobě souhlasí a co nikoliv, ukáže až prověřování důkazů obžaloby. Když předsedající soudce na počátku zkoumání důkazů obžaloby navrhl upustit od předčítání německého překladu dceřiny knihy, poněvadž poté, co ji jedno nakladatelství připravilo k vydání, byla v podobě rukopisu zpřístupněna všem zúčastněným, musel Hannu obhájce za nechápavé asistence předsedajícího soudce přemlouvav, aby s návrhem souhlasila. Sama nechtěla. Rovněž odmítala uznat, že by při některém z předchozích slyšení připustila, že klíč od kostela měla ona. Žádný klíč neměla, neměl ho nikdo, žádný klíč ke kostelu neexistoval, bylo jen několik klíčů k jiným dveřím, ty ale vězely v zámčích zvenčí. V protokolu slyšení, který sama četla a podepsala, to však stálo jinak. Kromě toho i skutečnost, že se zeptala, proč jí chtějí něco přišít, věci rovněž neprospěla. Neptala se ani hlasitě, ani vzpurně, ale vytrvale, a jak se mi již na první pohled či poslech zdálo, zmateně a bezradně. Když se zmínila o tom, že jí chtějí něco přišít, jistě to nemyslela jako narážku na svévolné překrucování práva. Před-

sedající soudce to však tak pochopil a zareagoval ostře. Hannin obhájce vyskočil a vložil se do toho pln horlivosti a spěchu, ale když se ho zeptali, zda se s narážkou své mandantky ztotožňuje, opět si sedl.

Hanna chtěla postupovat korektně. Kde si myslela, že se jí děje bezpráví, oponovala, na druhou stranu ale připouštěla vše, co podle jejího mínění tvrdili a kladli jí za vinu oprávněně. Oponovala vytrvale a připouštěla dobrovolně, jako by jí připouštění dávalo právo oponovat anebo oponování přejímalo povinnost připouštět, co s poctivostí nešlo popřít. Nevšimla si však, že svou vytrvalostí předsedajícího soudce dráždí. Neměla cit pro kontext, pro pravidla, podle kterých se hrálo, pro formulace, podle kterých byly její výroky stejně jako všech ostatních o vině a nevině posuzovány. Aby její obhájce mohl chybějící cit pro situaci vykompenzovat, musel by mít větší zkušenost nebo být jednoduše lepší. Nebo by mu to Hanna nesměla tolik ztěžovat. Zřetelně mu nedůvěřovala, jiného si však také nezvolila. Měla obhájce ex offo, kterého jí určil předseda.

Občas Hanna dosáhla čehosi, co se podobalo úspěchu. Vzpomínám si na její slyšení týkající se selekcí v táboře. Ostatní obžalované popíraly, že by s tím kdy měly něco společného. Hanna dobrovolně připustila, že se jich zúčastňovala, nikoliv jako jediná, ale stejně jako ostatní a spolu s ostatními, takže soudce usoudil, že by se do ní měl pustit.

„Jak probíhaly selekce?“

Hanna popsala, že se dozorkyně domluvily, že ze

šesti stejně velkých skupin, kterým velely, nahlásí stejné počty vězeňkyň, pokaždé po deseti, dohromady šedesát, že se však tyto počty mohly vzhledem k nemocnosti ve skupinách měnit a přizpůsobovat se momentálním potřebám a že všechny službu konající dozorkyně nakonec společně posoudily, koho pošlou zpátky.

„Žádná z vás se tomu nevyhnula, jednaly jste všechny společně?“

„Ano.“

„Vy jste nevěděly, že posíláte vězeňkyně na smrt?“

„Jistě, ale přicházely nové a staré jim musely udělat místo.“

„Protože jste tedy musely udělat místo, říkaly jste: Tebe, tebe a tebe musíme poslat zpátky a nechat zabít.“

Hanna nechápala, co touto otázkou předseda sleduje.

„Já jsem... já myslím... A co byste dělal vy?“ Tuto otázku Hanna myslela vážně. Nevěděla, co měla nebo mohla dělat jinak, a chtěla tudíž od předsedy, který se tvářil, že všechno ví, slyšet, jak by si počínal on.

Chvíli bylo ticho. V německém trestním řízení je nepatřičné, aby obžalovaný kladl soudci otázky. Nyní však byla otázka položena a všichni čekali na soudcovu odpověď. Odpovědět musel, nemohl otázku jen tak přejít nebo smést káravou poznámkou či napomenutím od stolu. Všem, včetně jeho

samotného, to došlo a já pochopil, proč vedl soudní jednání podrážděně. Byla to jeho maska. Mohl si za ní dopřát trochu času, aby si připravil odpověď. Ne však mnoho. Čím čekal déle, tím narůstalo napětí a očekávání, o to lepší musela jeho odpověď být.

„Jsou věci, které člověk prostě dělat nesmí a kterým, nejde-li přitom o život, se musí vyhnout.“

Možná by to stačilo, kdyby se jeho odpověď týkala pouze Hanny nebo snad jen jeho samotného. Hovořit však o tom, co by se mělo, co ne a oč přitom jde, neodpovídalo vážnosti Hanniny otázky. Ta chtěla vědět, co měla v takové situaci dělat, a nikoliv že jsou věci, které se nedělají. Odpověď soudce působila bezmocně, žalostně. Cítili to všichni. Reagovali zklamaným povzdechem a udiveně pohlíželi na Hannu, která slovní výměnu do jisté míry vyhrála. Hanna však zůstávala ponořena do svých myšlenek.

„Měla jsem tedy... neměla jsem... Měla jsem se raději přihlásit u Siemense?“

To nebyla otázka určená soudci. Hovořila sama pro sebe, ptala se váhavě, protože si doposud takovou otázku nepoložila a pochybovala, zda má smysl hledat na ni odpověď.

Podobně jako byl soudce podrážděn Hanninou vytrvalostí, se kterou oponovala, dráždila její povolnost, se kterou připouštěla svou vinu, ostatní obžalované. Pro jejich obhájce, ale rovněž tak pro Hannu samotnou se to stalo osudným.

Vývoj procesu byl pro obžalované v podstatě příznivý. Důkazní materiál pro první a nejdůležitější bod obžaloby sestával jediné a pouze ze svědeckví přeživší matky, dcery a dceřiny knihy. Dobrá obhajoba by mohla, aniž by přitom napadla podstatu matčiny a dceřiny výpovědi, hodnověrně popřít, že právě tyto obžalované prováděly selekce. Svědecké výpovědi nebyly a ani nemohly být v tomto případě precizní. Byl tu přece ještě velitel, strážce, další dozorkyně a jistá hierarchie úkolů a velení, s níž mohly být vězeňkyně konfrontovány pouze do jisté míry a stejně tak do ní mohly proniknout. Podobně tomu bylo i s druhým bodem obžaloby. Matka a dcera byly uzamčeny v kostele a o tom, co se dělo venku, nedokázaly vypovídat. Obžalované sice nemohly předstírat, že se nenacházely na místě činu. Ostatní svědci, kteří tehdy ve vesnici bydleli a hovořili s nimi, si na ně vzpomněli. Museli si dávat dobrý pozor, aby někoho nenapadlo se zeptat, proč se oni sami nepokusili uvězněné zachránit. Pokud ve vsi zůstaly pouze obžalované, mohli se přece vesničané pokusit těchto několik žen přemoci a otevřít dveře kostela sami. Proto rádi přijímali vysvětlení obhajo-

by, podle níž obžalované jednaly pod tlakem jistých – i pro ně, svědky – polehčujících okolností. Pod tlakem anebo na povel stráží, které ještě neutekly či o kterých se obžalované alespoň domnívaly, že jsou pryč jen na chvíli, snad aby vybudovaly lazaret pro nemocné, a které se hned vrátí zpátky?

Jakmile obhájčům ostatních obžalovaných došlo, že podobné strategie ztroskotají na dobrovolných Hanniných výpovědích, zaměřili se na novou strategii, která jejího dobrovolného připouštění využívala a byla pro ni stejnou měrou přitěžující jako pro ostatní obžalované polehčující. Obhájci tak činili s profesionálním odstupem. Ostatní obžalované jim sekundovaly rozhořčenými výkřiky.

„Vy jste řekla, že jste věděla, že posíláte vězeňkyně na smrt – to se vztahuje na vás, není-liž pravda? Co si myslely vaše kolegyně, nemůžete vědět. Můžete se to snad domnívat, v žádném případě ale tvrdit, není-liž pravda?“

Hannu zpovídal advokát jiné obžalované.

„My všechny ale věděly...“

„My, my všechny je pochopitelně jednodušší říkat než já či já sama, není-liž pravda? Je pravda, že vy, vy sama, jste měla v táboře své chráněnkyně, mladá děvčata, která jste vždy po nějaké době odměňovala?“

Hanna váhala. „Myslím, že jsem nebyla jediná, kdo...“

„Ty hnusná lhářko! Tví milácci – to byl tvůj problém, jedinež tvůj!“ Jiná obžalovaná, obhroublá žena

připomínající oplácanou kvočnu obdařenou zároveň nenávistnou vyřídilkou, se viditelně rozčílila.

„Není to snad tak, že tam, kde říkáte, že něco víte, v nejlepším případě předpokládáte, a tam, kde předpokládáte, si jednoduše vymýšlíte?“ Advokát potřásl hlavou, jako by zcela zkormoucený bral na vědomí Hanninu souhlasnou odpověď. „Souhlasí též, že všechny vaše chráněnkyně poté, co jste se jich nabažila, skončily v nejbližším transportu do Osvětimi?“

Hanna neodpovídala.

„To byla vaše speciální, vaše osobní selekce, není-liž pravda? Už si ji nechcete přiznat, chcete ji zamaskovat něčím, co dělali všichni. Ale...“

„Proboha!“ Dcera, jež se po výslechu posadila mezi přihlížející, si zakryla rukama obličej. „Jak jsem na to jenom mohla zapomenout?“ Předseda se jí zeptal, zda chce svou svědeckou výpověď doplnit. Nečekala, až bude vyzvána, aby předstoupila. Postavila se a hovořila ze svého místa v publiku.

„Ano, měla své miláčky, vždy to byla některá z mladých, slabých a jemných žen, a ty si brala pod ochranu a starala se, aby nemusely pracovat, lépe je ubytovávala, živila a pečovala o ně. Večer si je pak brala k sobě. A tato děvčata nesměla říci, co s nimi po večerech prováděla, a my jsme si myslely, že s nimi... i proto, že všechny skončily v transportu, jako kdyby si s nimi užila a pak ji přestaly bavit. Tak to ale vůbec nebylo, jedna z nich totiž přece jen promluvila a my se dozvěděly, že jí ty dívky večer co

večer předčítaly. To bylo lepší, než kdyby... taky lepší, než kdyby se na stavbě upachtily k smrti, alespoň jsem si to myslela, že to tak bylo lepší, jinak bych na to nemohla zapomenout. Ale bylo to skutečně lepší?“ Sedla si.

Hanna se otočila a pohlédla na mě. Její pohled mě našel okamžitě, a tak jsem pochopil, že celou dobu věděla, že jsem přítomen. Jednoduše na mě pohlédla. Její tvář nic nežádala, o nic se nesnažila, o ničem nepřesvědčovala ani nic neslibovala. Jen se mi vyjevila. Poznal jsem, jak byla napjatá a vyčerpaná. Pod očima měla kruhy a po každé tváři se jí shora dolů táhla vráska, kterou jsem neznal, která ještě nebyla dost hluboká, ale už vypadala jako jizva. Když jsem pod jejím pohledem zčervenal, odvrátila se a soustředila se na soudní přelíčení.

Předsedající soudce chtěl vědět, zda advokát, který se Hanny vyptával, má na obžalovanou ještě další otázky. Na totéž se ptal i Hannina advokáta. Zeptej se, přál jsem si. Zeptej se, jestli si ta slabá a jemná děvčata vybírala jenom proto, že věděla, že práci na stavbě stejně nepřežijí, že beztak skončí v nejbližším transportu do Osvětimi a chtěla jim jejich poslední měsíc alespoň trochu usnadnit. Řekni to, Hanno. Řekni, žes jim chtěla poslední měsíc alespoň trochu ulehčit. Že to byl ten důvod, proč sis vybírala jemně a slabé. Žádný jiný důvod nebyl a ani nemohl být.

Advokát se však Hanny nezeptal a Hanna sama od sebe nepromluvila.

Německé vydání knihy, kterou napsala dcera o životě v táboře, vyšlo až po procesu. Rukopis sice existoval již v době procesu, byl však dostupný pouze jeho účastníkům. Musel jsem číst knihu anglicky, což pro mne tehdy znamenalo nezvyklou a namáhavou činnost. Cizí řeč, kterou ještě dobře neovládáte a s níž bojujete, vytváří zvláštní prolínání odstupů a blízkosti. Člověk se zabývá knihou mimořádně pečlivě, a přesto se s ní nedokáže ztotožnit. Zůstává stejně cizí jako její řeč.

O několik let později jsem ji četl znovu a zjistil, že kniha sama je psána s odstupem. Neponouká k identifikaci, s nikým nesympatizuje, ani s matkou a dcerou, ani s těmi, s nimiž v nejrůznějších táborech až po Osvětim a Krakov sdílely stejný osud. Pomocnice z řad vězeňkyň, dozorkyně a strážce líčila v tak hrubých rysech, že k nim nebylo možné zaujmout jakýkoliv postoj, považovat je za dobré či špatné. Z knihy vyzařovala otupělost, jakou jsem se pokusil vylíčit. Schopnost registrovat a analyzovat však navzdory otupělosti dceru neopustila. V jejím vyprávění nebyl ani stín sebelítosti či sebevědomí, které díky pobytu v táboře pochopitelně získala. Dokázala nejen přežít, ale své zážitky i literárně zpracovat. Píše o sobě a svém předčasně dospělém, ba mnohdy i chytráckém chování se stejnou střízlivostí, se kterou popisuje i všechno ostatní.

Hanna v knize nevystupuje ani tam není nic,

co by ji umožňovalo identifikovat. Občas jsem si myslel, že ji poznávám v jedné dozorkyni, jež byla vylíčena jako mladá, hezká a při plnění svých úkolů svědomitá, nebyl jsem si však jist. Když jsem pozoroval ostatní obžalované, mohla jí být pouze Hanna. Jenomže v táboře byly i jiné dozorkyně. V jednom táboře se dcera setkala s dozorkyní, které se říkalo „klisna“, byla rovněž mladá, hezká a pilná, ovšem krutá a bezuzdná. Tak jí utkvěla v paměti. Napadalo podobné srovnání i jiné? Věděla o tom Hanna, vzpomněla si na ni, a byla proto dotčená, když jsem ji přirovnal ke koni?

Tábor v Krakově byl pro matku a dceru po Osvětimi poslední zastávkou. Znamenal jistý pokrok. Práce byla těžká, nicméně ne tak vyčerpávající, jídlo bylo lepší a bylo příjemnější spát po šesti v jednom pokoji než po stovkách v jedné ratejně. A bylo tam tepleji, ženy si cestou z továrny do tábora mohly posbírat a nanosit dříví. Strach ze selekcí nebyl tak hrozný jako v Osvětimi. Šedesát žen bylo každý měsíc odesíláno z tábora, šedesát ze zhruba dvanácti set. Perspektiva života tak pro každého, kdo disponoval třeba jen průměrnou silou, představovala asi dvacet měsíců, přičemž všechny ženy mohly doufat, že jsou silnější než průměr. Kromě toho měly i jistou naději, že válka skončí dřív než za dvacet měsíců.

Situace se zhoršila při likvidaci tábora a pochodu vězeňkyň na západ. Mrzlo, sněžilo a šaty, ve kterých ženy v továrně mrzly a v táboře ještě jakž takž přežívaly, byly nyní naprosto nedostatečné. Ještě horší

byly boty, často jen hadry a novinový papír, svázané tak, aby ve stoje či při chůzi držely jakž takž pohromadě; nemohly však vydržet dlouhé pochody po sněhu a ledu. Ženy přitom nešly volným pochodem. Byly popoháněny, musely utíkat. „Pochod smrti?“ ptala se v knize dcera a odpovídala: „Nikoliv, klus smrti, trysk smrti.“ Mnohé se cestou zhroutily, jiné se po nocích strávených v kůlnách či pod širým nebem již nepostavily. Po týdnu byla již téměř polovina žen mrtvá.

Kostel představoval lepší přístřeší než všechny kůlny a zdi, které do té doby ženy poznaly. Když míjely opuštěná hospodářství, kde měly přenocovat, obsazovaly stráže a dozorkyně obytné budovy pro sebe. Zde, v téměř vylidněné vesnici, mohly zabrat faru a ponechat vězeňkyním přece jen něco lepšího než kůlnu nebo polozbořené zdi. Že se tak stalo a že se ve vesnici pro vězeňkyně dokonce našla i teplá polévka, působilo jako příslib blížícího se konce bídy. S tím ženy usínaly. Za chvíli dopadly bomby. Dokud hořela jenom věž, bylo oheň v kostele pouze slyšet, ale ne vidět. Když se střecha věže zřítla a prorazila krov, trvalo jen několik minut, než se ukázala ohnivá zář. Potom začaly plameny padat dolů, přeskakovaly na šaty žen, hořící trámoví se hroutilo a zapalovalo lavice i kazatelnu a za krátkou chvíli se zřítíl krov do kostelní lodi a vše bylo v jednom ohni.

Dcera se domnívá, že kdyby se ženy okamžitě pokusily společně vyrazit dveře, mohly se zachránit. Než však pochopily, co se děje, co bude následovat

a že jim nikdo neotevře, bylo již pozdě. Když je probudil úder, byla již hluboká noc. Jistou chvíli slyšely jen podivný, znepokojivý zvuk ve věži a všechny ztichly, aby mohly zvuk lépe identifikovat. Že to byl praskot a hučení ohně, že to byla jeho zář, která se tu a tam za oknem mihla, že ten úder, co se nad jejich hlavami rozezněl, znamenal, že oheň se rozšířil z věže na střechu – to ženy pochopily, až když krov již hořel vysokým plamenem. Pochopily to a daly se do křiku, křičely hrůzou, křičely o pomoc, vrhly se ke dveřím, lomcovaly jimi, bušily do nich.

Když se krov zřítil do kostelní lodi, rozhořel se oheň mezi zdmi jako v krbu. Většina žen se neudusila, ale uhořela v hlučně a jasně plápolajících plamelech. Nakonec oheň propálil i okované dveře kostela. K tomu však došlo až o několik hodin později.

Matka s dcerou přežily, protože matka se zachovala proti logice a vyšlo to. Poté co ženy propadly panice, nemohla to mezi nimi vydržet. Utekla na kůr. Bylo jí jedno, že se tam ocitla plamenům blíže, jediné, co chtěla, bylo být sama, daleko od křičících, zmateně se tlačících a hořících žen. Kůr byl úzký, tak úzký, že ho hořící trámoví jen ošlehlo. Matka a dcera stály přitisknuty ke zdi a viděly a slyšely zuření ohně. Příštího dne si netroufaly sejít dolů ani vyjít ven. V temnotě následující noci se obávaly, že by nenašly cestu z trosek. Další den, když se za ranního rozbřesku dostaly z kostela, potkaly několik obyvatel vesnice, kteří na ně v rozpacích a beze slov zírali, dali jim ale najíst, něco na sebe a nechali je odejít.